

KIS-766 – Arver Br. **hed** evel lostger

(AAB, GE – 25 07 02)

Hervez GPC : “[Kb.] HYD [...] < Clt. **si-tu-*, *si-ti-* o'r gwr.
**se#*

(
i)- 'anfon ymaith, gollwng', sef yr un gwr. ag a welir yn yr a. *hir* [...] *eg.b.*
[pennanv gourel/benel] ll. *-oedd*, *-ion*, *-au*, hefyd fel *ardd*. [araogenn] ac
fel *cys*. [kewazell]” (p. 1948).

Hervez FLEURIOT : “[hBr.] HET « longueur, espace » [...] gall. *hyd*,
corn. *hes*, v. irl. *sith* « long », GOI 231, IGEW 891. De la racine du v. irl.
#nim « j'étire, je prolonge » (DGVB 210), “[hBr.] HIT « longueur », dans *hit*
i « jusque dans » (dans : *uchel hi dehint hit i gorparoc le*). Bret. *het*, *hed*
« longueur », *het* « le long de », au sens temporel et local, ex. *het tri de*
« pendant trois jours », GMB 319, *het a treus* « en long et en large »,
Gwénéolé v. 398, *a het* « le long de », etc. DEBM 310. Gall. moy. *hyt*
« jusqu'à », GCC 127” (DGVB 212).

Hervez ERNAULT : “*Het en spaç a*, pendant l'espace de (douze jours),
Cathell 19 [...], *hed an holl amzeriou* toujours [Son. Br.-Iz. II] 239 ; *ed-ar-*
veach de temps en temps *Bali* 198, *hed ar vech* pendant quelque temps
Nikol. 695 ; *var hed teir leau*, ou *hed-teir leau*, ou *teir leau* à trois lieues
(de Quimper) [...]. Il y a en van. une forme nasalisée : *heennte*, *hante*, pl.
-teu, allonge, *heenntein*, *hantein* *allonger l'A.* (= *heda* Pel.) ; *pegehent*
(combien) longtemps, *Voy.* 9, 28, *tré-quehent ma* tant que 107, voir *entre*
ma ; cette forme semble répondre mieux à l'irl. *seta*, long. En petit
Tréguier, on dit *hedañ* traverser, suivre (une rue), et *hentañ* allonger
(une robe, etc.), *hentadenn* allonge” (GMB 319).

Un evezhiadenn : Br. *hed*, ouzhpenn bezañ pennanv, zo ivez araogenn abaoe an
henvrezhoneg, evel ma 'z eo Kb. *hyd* adalek an testennoù koshañ (n'eus avat testeni
ebet eus Br. *hed* kewazell, kevelep da Kb. *hyd* "as long as, while ; as far as"). En
troiennoù “*hed an deiz*, *hed an hent*” (GReg. p. 582, in GIBR. p. 1183), “*hed ho*
puhez” (DIHU- 1905, p. 108, *ibid.*) ned eo ket *hed* ur stumm eus *a-hed* — ken abred

hag an 19^t kantved avat ez arvenner heboellaat ar skrivadoù dre ensoc'hañ ur skrab raktroc'hat : “ *'hed 'pad an de, 'hed 'pad ar zûn*” (SBI. II p. 236, in GMB 319).

Mont a ra Br. *hed* da stirann, da rakrann, da lostrann¹ :

~ da stirann : *h*

h e d r e d

(kv. Kb. *hydred*), h.a. ;

~ da rakrann e deveradoù : *hedeeun, hedesouenn², hedrezher³, hedventade³* ; e kenstrolladoù : *hed-bloaz, hed-buhez*, h.a.

~ da lostrann e deveradoù : *emmed, enned, meuted, troated⁴*, h.a., e kenstrolladoù : *dek metr hed*, h.a.

En o labour war ar verdeadurezh o deus bet GC hag AAB da reiñ ur c'hevatal da Gl. *bordure* er c'herienn *bordure du spi* ha dre vras *bordure d'une voile* :

“*Le spi comme les autres voiles modernes comporte trois côtés : le guindant, la chute et la **bordure***” (NCDG 135).

Ar **B** zo tu traoñ ar ouel. Alese en doa GC kinniget da gentañ Br. *diaz* (o taveiñ da load an tu-se en egor, en doare ma ra ar saozneg gant *foot*). AAB en deus soñjet deverañ un anvad diwar *bourzh*, o kemer da arguzenn emañ an tu-se eus ar ouel an hini tostañ da vourzh ar vag.

Kinnig AAB kediañ Br. *bourzh + hed* — ent diarlenn : “an tu hed (= o hedañ) ar bourzh” — hon degas war daou graf a yezhouriezh :

¹ Ar *rakrann* hag al *lostrann* a c'hell bezañ *geriad* (*rakger* ha *lostger* int neuze), sk. : *keheder, hedk*, pe *lavaradel*, sk. : *a-hed, dek metr hed* (sl. KIS-144, La-07, p. 13 ; sl. ur sk. a arverioù kevarall a'r rakrann hag a'r rakger e GEGO.II p. 12) ; *hedred* zo skouer ur c'henstrollad troet e deverad, ennañ *red* bonad *redek* aet da lostger o c'houzañv gwaradur ster (sl. VBEG 370 & KIS-425, La-10, pp. 65-68).

² Sl. Da-64, p. 80.

³ Sl. GEME. : *hedrezher*, pp. 134, 165 ; *hedventadel*, pp. 74, 156.

⁴ Sl. KIS-504, La-10, p. 23. Da ouzhpennañ e ve marteze *hented* diwar *hent* (< *hed*, sl. GMB 319 meneget pajenn gent) + *hed*.

~ nevez eo arver *hed* araogenn evel lostger ; *hed* pennanv hepken a reer gantañ da lostger betek henn ; e se, e ve ouzhpennet da *hed* lostger un durc'hadur ster nevez : "o hedañ", "o vezañ a-geñver gant" ;

~ penaos skrivañ ar c'hediad : *-zh + h-* en degouezh ? Gwaret eo ster *hed* hag an divellekaat a gantreizh ur skrivad soniad⁵, an hini a zegemerer e-barzh *tuta*

(< *tud +*
h

a),

strishañ

(< *strizh +*
h

añ), *enned* (< *en + hed*) : *bourshed* (< *bourzh + hed*).

(AAB da GC, GE – 05 08 02)

A-zivout Gl. *bordure* (d'une voile), eleze "ar c'hostez traoñ anezhi". An termen a arverer ken evit ar gouelioù karrez, ken evit ar gouelioù arnevez, tric'hornek. Chomomp gant ar gouelioù a vremañ.

Ar gudenn eo gouzout pe dalvoudegezh zo gant ar stirann *-bord-* amañ. Lakaomp hon eus d'ober ouzh ar c'hemeradur boasañ "lez, bevenn, gwrimenn, ribl, erion, lurenn (ur pezh gwiad, un dilhad)". Met neuze ne veizer ket perak e vije bet miret ar ger evit ar c'hostez traoñ (a-zremm) pa 'z eus bevennoù ivez eus an daou gostez all (a-zerc'h). Al leterc'had dilhadel ne spir ket rak bevenn ur gwiskamant a c'hell andiforc'h bezañ a-zremm, a-zerc'h, a-veskell. Hervez doare ar skritell n'eo ket tidek.

Da 'm meno e ranker klask an orin er gwezhiad louet ez eo an deleviañ gouelieroù. Mar lezer ar ouel da vont a youl an avel, pep tra laoskaet, ez ay da stlakañ en tu all d'ar bourzh, pell pe belloc'h dioutañ hervez roud an avel. Ar skipad oc'h adstardañ an traoù, o fervaat ar skout, a zereno ar ouel tost pe dostoc'h d'ar bourzh, a *vourzho* ar ouel (verb hemañ hon eus degemeret digudenn betek henn). Koste ar ouel a vo a-hed kostez ar vag hag alies kenlec'h gantañ zoken. Alese va c'hinnig kende-c'heriañ Gl. *bordure* (d'une voile) dre Br. *bourzh + hed* "eus kostezioù ur ouel an hini a vez a-hed ar bourzh". Setu pezh a lenner er geriadurioù :

---

⁵ War geñverioù ar skrivadur gant an divellekaat sl. KIS-329, La-08, pp. 299-302.

“BORDURE. Terme de marine. Bord inférieur d'une voile” (Littré, ademb. 1982, I 566).

“BORDURE. Mar. Bord inférieur d'une voile. *Ralingue de bordure* ou *ralingue de fond* (cf. J. GALOPIN, *Cours de lang. mar.*, Matelotage et technol., 1925, p. 67).

“Rem. 1. Attesté ds la plupart des dict. gén. du XIXe et du XXe s. 2. Dans cet emploi, il existe un synonyme *bordant*, subs. masc. signalé dans la plupart des dict. gén. du XIXe et du XXe s. et qui désigne le cordage inférieur de la voile. [...]

“Étym. et hist. — [...] 1773 mar. ‘côté inférieur d'une voile’ (Bourde de La Villehuet, *Manuel des marins*).

“Dér. de *border* ; suff. *-ure*” (TLF, 1975, IV 701).

“BORDURE (1773). Mar. Côté inférieur d'une voile. *Bordure de fond. Voile à bordure libre*, non bômée” (Grand Robert, 2001, I 1546).

“BORDURE [...] se dit [...] en marine, d'après *border*, pour le côté inférieur d'une voile (1773)” (Alain REY *et al.*, *Dict. hist. de la lang. fr.*, 1992, I 447).

Anat an deveradur Gl. *bordure* < *border* < *bord*, hemañ diwezhañ gant ar ster "bourzh" evel ma c'houlakaen. Alese ar resister brasoc'h a zo gant Gl. *bordure*, Br. *bourzh* + *hed* eget gant Sz. *foot* evit arouezñ an ergeñverenn e kaoz.

Anzav a ran ne 'm eus ket va gwalc'h gant ar geriadurioù pa na zisplegont ket muioc'h orin Gl. *bordure*.

(GE da GC, AAB – 07-08 02)

[06 08 02] An imbourc'h renet gant AAB war-benn kinnig an termen Br. *bourzh* + *hed* zo ur skouer eus trevell arzel ar yezhour : dre hentoù diasur degouezhout gant un nevezc'her degemeradus.

Mont a ra AAB d'an dra e unan, hervez sturienn gentañ ar yezhouriezh ha, pezh a zo kantrat, dave a ra d'an termen gallek, nemet e c'houlenn digant istor furmidigezh hemañ muioc'h eget a c'hell reiñ. Hep mar, e teu Gl. *bord* eus ur frankeg *bord "bourzh ur vag" ; e c'hell bezañ ivez edo ar ster-se nemetken gant reveziadenn gentañ Gl. *bord* (1112), evit nebeut amzer avat rak ken abred hag an 12^t kantved eo testet ar steriegezh astennet a anavezomp hiziv — steriegezh astennet a adkaver gant kentañ reveziadenn *bordure* (1220). Arvarus eo enta haeriñ : “Anat an deveradur

Gl. *bordure* < *border* < *bord*, hemañ diwezhañ gant ar ster "bourzh". AAB e unan a anzav n'en deus ket e "walc'h gant ar geriadurioù pa na zisplegont ket muioc'h orin Gl. *bordure*". Ur skiant eo ar yezhoniezh : ma ne lavar ar c'heriadurourion netra eus ar c'heñverioù ster etre Gl. *bordure de la voile* ha Gl. *bord du bateau* eo emichañs pa na ro diell ebet an aotre d'e ober. Un aters kentañ a sav, hemañ : ha trevell ar yezhour brezhonek eo sammañ yezhoniezh ar galleg ? Ha ne ve ket kentoc'h d'ar skiantourion a vicher ez eo geriadurourion ar galleg da studiañ martezeadenn AAB ?

Un eil aters a soñjan avat a roy tro da arboellañ an aters kentañ : ha rekis eo da yezhour ar brezhoneg kandreizhañ furmidigezh ar ger a ginnig dre soliañ war furmidigezh e gevatal en ur yezh all ? Ha ne spir ket loc'hañ diwar an traoù, stadañ ar c'heñverioù a zo etre traoñ ar ouel ha bourzh ar vag evit furmiñ ur Br. *bourzh + hed* hep klask kandreizhañ koustet a gousto ar furmidigezh-se diwar-bouez ur furmidigezh heñvel e galleg ?

A dra sur, ez eo bepred ur skoazell anaout penaos o deus an allyezherion diskoulmet kudennoù o yezhouriezh, kuites da amprestañ o diskoulmoù, koulskoude hep bezañ endalc'het d'e ober nepred. An hent gwellañ e vez a-wechoù an amprest, an hent berrañ eo atav, da ziwall eo avat na ve hent al laoskentez hag an dic'halloud. E se ez eo priziuz da yezhour ar brezhoneg anaout istor e yezh(où) kein. Er c'heñver-se koulskoude ne vo ket diezhomm tennañ an evezh war ur c'hraf a hentnoniezh e rezh ar c'hemm a zo etre yezhoniezh ha yezhouriezh.

Ar yezhonour zo ur skiantour, e bal eo an anaout, e arm kentañ eo ar poell hag ar poell en e ziskiblezh a vez arloet peurliesañ ouzh an debegezh. Pa ergan AAB : "Anat an deveradur Gl. *bordure* < *border* < *bord*, hemañ diwezhañ gant ar ster "bourzh", ne ra ket ur stadadenn met ur c'houlakadenn, eleze e tod un debegezh — ha dre ziouer a zielloù d'he harpañ e ranker darbenn ez eo un debegezh izel.

Ar yezhour zo un arzour, e bal eo an ober, arm dezhañ eo ar poell ivez (na pa ve dre benn ma pourchas ar yezhoniezh d'ar yezhour e zanvez), en ur glokaat neoazh : ar poell evel kemez etre kemezioù all. Bezet ar washañ tro, anezhi reiñ da c'houlakadenn AAB an debegezh mann, eleze he diskleriañ faos, kement-se ne virfe ket outi a ober berzh diwar m'he defe disoc'het en ur grouadenn, an nevezc'her Br. *bourshed*. Mar bez hemañ kavet mat, ne vo ket dre zave da Gl. *bordure*, met peogwir en devo gwriennet e dierouez ar yezherion dre berzh kemezioù liesseurt a vo marteze ar poell unan anezho. Hag amañ emañ atebegezh ar yezhour, nad eo ket unan skiantel, met unan divezel : un diri zo d'ar

c'hemezioù hag eeunek e vez an dierouezioù pa wrizienn enno kenkoulz ar *mirliton* hag ar barzhoneg.

Ur wech m'en deus ar yezhour kinniget ur ger, ne c'hell mui netra evitañ. An darvoudoù, ha Doue 'oar ar c'hemezioù liesseurt, sklaer ha teñval, a c'hoari enno, a ray dezhañ bevañ pe get. Ur splet gant kinnigadenn AAB eo hon degas da brederiañ war gudennoù a yezhouriezh ha war ar yezhouriezh he unan. A se e karfen klozañ gant evezhiadennoù a 'm boa bet tro d'ober e sigur hon eskemmoù kentañ, ent resis pa ginnige AAB reiñ da Br. *hed* araogenn un arver nevez evel lostger. Evezhiadennoù na raent nemet adkemer studiennoù gramadegel bet renet c'hoazh.

[29 07 02] Dre savelañ rummennoù ar stirann, ar rakrann, al lostrann e klasker ober meiz war un doare bet stadet c'hoazh eus yezhadur ar brezhoneg a zo neuennusted glennadur an arc'hwelioù e-keñver glennadur an neuziadoù. Un disrann gramadegel krenn zo bet kaset da benn evit a sell ar verb dre ziazezañ trevnad an orioù a-dal d'an arverioù, d'ar mozioù ha d'an amzerioù pergen¹. Notomp e keveneber orioù hag arc'hwelioù ar verb diwar-bouez ur vudurun a zo an argerzh². Dre sevel meizad mudurun an *arbez* ez eus kinniget ober un disrann heñvel evit a sell an anv (pennanv pe adanv) ha kevenebiñ ar furmoù (an *eloù*, “troioù neuziadoniel”, aet da get e brezhoneg) hag an arc'hwelioù (an *troioù*) — o faoutañ e se ar *casus* klasel evel ma voe faoutet rummenn hengounel an *amzer* amprestet gant hon gramadegoù kentañ³.

O vont en ul load tralavarel e verzher ez eo argerzh hag arbez mudurunoù ivez etre lavar hag ezlavar, an argerzh etre lavar ha kizlavar (an den), an arbez etre lavar ha hontlavar (ar bed). A se e tisleger perak e talvez an div vudurun-se da handizhañ an disrann furn-arc'hwel evit ar rummennoù gramadegel all. An araogenn, da skouer, n'eo kantrat ent lavarel nemet dre hantererezh ar verb hag an anv, an argerzh hag an arbez o vezañ mudurunoù (ameeun, handizhat) eviti etre lavar hag ezlavar, etre he furn hag he arc'hwelioù. Diwar vont, notomp ez eo deuet an araogennoù da gemer lec'h an *eloù* e brezhoneg hag e yezhoù kempred all (La. *dare epulum populo*, Br. *reiñ chervad d'ar bobl*).

¹ Sl. La-01, pp. 78-83 ; SADED, Yad-0/2-3 ; DOKB. pp. 10-11.

² Holl rummennoù arverioù ar verb a zespizer dre zave d'an argerzh : “Ar moz a verk emzalc'h an eztaoler e-keñver an argerzh”, h.a., sl. La-01, pp. 86-93 ; SADED, Yad-0/4-9 ; DOKB. pp. 12-17.

³ Sl. KIS-642, La-13, pp. 75-78.

Div neuennusted a ziverzher enta. Diouzh un tu, neuennusted an arverioù e-keñver ar furm, ken hini an amzerioù, ar mozioù, h.a. e-keñver an orioù (da skouer ar bonragor o verkañ gwech an dazoned, gwech an arwantel, h.a.), ken hini an troioù e-keñver an eloù pe o erlec'hiadoù (da skouer an araogenn *da* o teren klokaennoù amkan, debarzh, lec'hiañ, h.a.). Diouzh an tu all, neuennusted ar furmoù e-keñver an arverioù : emaomp o paouez gwelout *hed* o vezañ tro ha tro pennanv, araogenn, rakrann, lostrann, rakger, lostger... Keñveriomp an tri bomm : 1) *un trepas a zo dek troad e hed*, 2) *un trepas dek troad hed*, 3) *un trepas dek troated* ; evitañ da gaout an un arver, ez eo *hed* pennanv en 1, lostrann e 2, lostger e 3.

An neuennusted-se, daouek, keveskem, a ro da vezañ an ankevazas eo aet ar gramadegoù hengounel bet savet en orin evit ar gresianeg hag al latin. Ouzhpenn un argraf a yezh ez eus aze. Un argraf a lavar, eleze a vedouriezh. Eorizh al lavar hengounel oa perzhiañ en urzh ar bed e kement ma oa anezhi an astenn eus urzh peurvrat un trabed peurbadel. Kefridi ar c'hramadeg oa ren ar yezh etrezek ur furm drebadek, neñvek, sonn. Hogen fin zo d'ar blatonegezh. A heklek d'ur gomz trabedel eo deuet al lavar da vezañ intentet evel andon ar bed, a ziwallerion sentus un urzh gourlakaet war ar bed eo aet an dud da atebion war ar bed — dirfeudoù an 20^t kantved a ziskouez a-walc'h pegen deskard omp c'hoazh evit sammañ hon atebegezh ! N'eo mui dre an trebad e naou ar pep pouezusañ, met dre an digent ; alese pouez biskoazh brasoc'h an divezouriezh, nann divezouriezh ar sentiñ met divezouriezh ar rezid, eleze divezouriezh digent oc'h eskoriñ bemdez.

Hevelep trosell ne oa ket diezhomm moarvat evit reiñ un alberz eus saviad ar re a bled hiziv ent arbennik gant al lavar, arzourion, yezhourion ha... gramadegourion.